

Daria Cybulska

Wykorzystanie metody obserwacji w naukach społecznych

Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej nr 2(6), 20-31

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AUTOR
mgr Daria Cybulska
daria.cybulska@gmail.com

WYKORZYSTANIE METODY OBSERWACJI W NAUKACH SPOŁECZNYCH

Wstęp

Metody badawcze należą do metod szczegółowych, które są właściwe poszczególnym dyscyplinom nauki. Definiują one dokładnie wszystkie sposoby zbierania danych wyjściowych. W naukach społecznych¹ stosuje się różnego rodzaju metody szczegółowe m.in. metodę opisową, monograficzną, doświadczalną, statystyczną i modelową. Jedną ze stosowanych metod empirycznych zaczyna i kończy każde badanie w obrębie nauk społecznych. Tą metodą jest obserwacja. Nie jest ona odrębną metodą badawczą, tylko składnikiem bądź elementem sposobu pracy badawczej wielu metod naukowych. Obserwacja to przede wszystkim sposób badań, który odgrywa specyficzną i istotną rolę, jednocześnie nie powodując zmian w badanym zjawisku.

Wartość poznawcza metod obserwacyjnych opiera się przede wszystkim na opisie zjawisk. Warto jednak zauważyć, że są one w znacznie mniejszym stopniu przydatne do poznania zależności przyczynowych niż metody eksperymentalne.

Metoda obserwacji należy do sposobów zbierania danych. W badaniach społecznych jest ona obecnie najczęściej stosowana podczas badań organizacji pracy (polega na chronometrażu oraz fotografii czasu pracy), a także w nauce o zarządzaniu – obserwacja czynności poszczególnych grup zawodowych, a także personelu kierowniczego.

Pojęcie i ogólna charakterystyka obserwacji

Obserwacja jako metoda naukowa to proces uważnego i celowego postzegania, który stanowi część metod badania naukowego. Jest ona także osobliwym gromadzeniem, a także interpretowaniem zgłębionych danych w ich

¹ Nauki społeczne są to nauki wchodzące w skład nauk empirycznych, które badają strukturę i dzieje społeczeństwa, jego kulturę oraz wszelkie prawidłowości.

naturalnym przebiegu, kiedy pozostają w bezpośrednim polu widzenia i słyszenia dla obserwatora.

W obserwacji można wyróżnić trzy podstawowe etapy – postrzeganie, gromadzenie (opowiednie utrwalanie) oraz interpretowanie². Etapy te nie są od siebie zależne i nie muszą następować po sobie według kolejności. Zdarza się, że postrzeganie zjawisk przebiega jednocześnie z ich gromadzeniem i interpretowaniem. Z reguły obserwacja w naukowym rozumieniu obejmuje najpierw postrzeganie danych, potem ich utrwalanie, a na końcu próbę ich interpretacji. Trafna interpretacja powoduje iż obserwacja nie jest jałowa oraz z punktu widzenia nauk społecznych bezprzedmiotowa³.

Obserwacja to także najrozmaitsze, właściwie całkowicie różne sposoby pozyskiwania danych. W jej skład wchodzi obserwacja uczestnicząca, czyli taka, jaką posługuje się etnologia, antropologia społeczna i kulturowa oraz obserwacja nieuczestnicząca, gdzie rola badacza w sposób dla wszystkich jednoznaczny określona jest jako nieuczestniczącego w sytuacji społecznej, która jest badana.

Obserwacja uczestnicząca polega przede wszystkim na wejściu badacza w dane środowisko społeczne oraz obserwowaniu określonej grupy od wewnątrz jako jeden z jej członków. Jest to równocześnie obserwacja bezpośrednia, kiedy badacz sam zbiera dane, a także ukryta i niekontrolowana. Wchodzi ona w skład metod jakościowych. Obserwacja uczestnicząca przede wszystkim ma na celu ułatwienie zrozumienia zachowań badanych w ich naturalnym otoczeniu oraz codziennych zachowaniach. Niezbędne jest więc nawiązanie przez obserwatora bezpośredniego kontaktu z osobami, które poddaje się badaniu oraz zabranie bezpośredniego i aktywnego udziału w obserwowanych sytuacjach. Dopuszczalne jest również, że obserwator prowokuje innych do określonych reakcji czy działań. Nie kieruje on jednak bezpośrednio postępowaniem osób, które obserwuje, przyjmuje jedynie typową rolę w zdarzeniach, które poddaje obserwacji, przy czym często nie ujawnia swoich prawdziwych intencji osobom, które bada. Przedmiotem obserwacji jest przede wszystkim zachowanie indywidualne obserwowanego, a zadaniem obserwatora dostrzeżenie, zarejestrowanie i zinterpretowanie subiektywnego sensu i znaczenia jego zachowania. Obserwacja ta prowadzona jest przy wykorzystaniu arkusza obserwacyjnego, a rejestrowana najczęściej przy użyciu sprzętu audiowizual-

² *Participant Observation and the Collection and Interpretation of Data*, American Journal of Sociology 1955, t. 40, s. 355.

³ C. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001, s. 223.

nego oraz fotograficznego⁴.

Obserwacja nieuczestnicząca polega na tym, że w jej trakcie badacz znajduje się w obserwowanej grupie osób, ale ogranicza się jedynie do biernego podglądu ich zachowań. Badanie z pozycji outsidera to przede wszystkim niebranie na siebie żadnej roli organizacyjnej, unikanie kategoryzacji, a przede wszystkim oceny obserwowanych zjawisk. Obserwator nastawia się tutaj na czystą percepcję, na bieżąco wszystko notuje, interesuje się wszystkimi detalami, również tym, co mogłoby wydawać się jasne i oczywiste. Obserwacja jest skoncentrowana na teraźniejszości i całkowitej rezygnacji z typizacji.

Poza dwoma głównymi typami obserwacji można również wyróżnić inne jej rodzaje:

- obserwację ukrytą, czyli metodę badawczą w naukach społecznych, która polega na nieinformowaniu obserwowanej grupy przez badacza o tym, że jest ona obserwowana;

- obserwację jawną, czyli metodę badawczą w naukach społecznych, która polega na poinformowaniu badanych osób, że są przedmiotem zainteresowania obserwatora, jednak nie muszą one wiedzieć o przedmiocie i celu badania. W tego rodzaju obserwacji mogą pojawić się sztuczne zachowania, które powstają pod wpływem świadomości, że jest się pod stałą obserwacją;

- obserwację niejawną, czyli metodę badań socjologicznych, która polega na tym, że badacz nie ujawnia się w badanym środowisku i ma pełną możliwość obserwacji zjawisk oraz procesów bez ingerowania w badane zachowania. Metoda ta wymaga by obserwator posiadał w badanym układzie określoną pozycję, która pozwoli mu na protokolowanie badania tak, by nie było to dostrzeżone przez osoby badane⁵;

- shadowing, czyli odmianę obserwacji, która polega na stałym podążaniu za wybranym aktorem społecznym. Polega ona na towarzyszeniu w pracy reprezentantowi danego zawodu bądź obserwacji zachowań związanych z kupowaniem. Metoda ta jest stosowana do wskazania zachowań i zjawisk, których istnienia sam badany nie jest świadomy.

Mimo tych szczegółowych różnic obserwacja zawsze dotyczy zachowań, działań oraz interakcji symbolicznych w sytuacjach społecznych zarówno umyślnie stworzonych dla celów eksperymentalnych, jak i powstających spontanicznie w warunkach naturalnych. Sytuacje te są warunkowane zarówno subiektywną interpretacją, jak i intencjami osób działających. Każdy obserwator powinien posiadać zdolność obserwacyjną i spostrzegawczość. Nie może on ingerować w przebieg zjawisk oraz wywoływać określonych zachowań.

⁴ Tamże, s. 224-226.

⁵ Tamże, s. 230.

W trakcie badań i zbierania danych lub stwierdzeń opisowych obserwator korzysta i odnotowuje wszystko w arkuszu lub dzienniku obserwacji. Służą one do rejestrowania wszystkich spostrzeżeń i niezbędnych informacji. Oba te narzędzia badawcze mogą mieć dowolną konstrukcję, muszą przede wszystkim umożliwić i uprościć gromadzenie, selekcję oraz kategoryzację otrzymanych danych. Konieczne jest by zawierały przygotowany kwestionariusz z wytypowanymi zagadnieniami, które mają objąć obserwację. Zbierać i zapisywać powinno się wszystko, co dotyczy uzasadnienia tezy bądź hipotezy w problemie, którego dotykamy – wszelkie spostrzeżone fakty, zdarzenia, okoliczności, mające związek z danym zagadnieniem. Notowania mogą być datowane. By zapisy i wyjaśnienia były rzetelne, niezbędne jest prowadzenie weryfikacji. Jej podstawowym zadaniem jest określenie jakości oraz wartości zbieranego materiału, ustalenie rzetelności i wiarygodności zebranych danych, a także wykluczenie wszystkich nieprawdziwych danych. Selekcji materiału badawczego dokonuje się poprzez wybranie tylko niezbędnych danych do rozwiązania podstawowego problemu ze wszystkich zebranych danych, wyeliminowania informacji, które są niepotwierdzone i nie mają żadnej wartości dla badanego problemu. Po przeprowadzeniu podstawowej selekcji należy uporządkować materiał zgodnie z jego ważnością i wartością, tak by dało się dokonać klasyfikacji. Klasyfikacja polega na wyodrębnieniu charakterystycznych cech z badanego zbioru, odpowiada ona założonym kryteriom podziału. Przy poprawnej klasyfikacji muszą być zapewnione jednolite, ściśle określone treści i wartości. Jej podstawą jest połączenie uzyskanych danych zgodnie z ich wspólnymi wartościami. Z kategoryzacją wiąże się również skalowanie danych, które polega na przyporządkowaniu badanym cechom czy zdarzeniom określonych wartości. Jest to często wykorzystywany w obserwacji zabieg pomiarowy, za pomocą którego można ilościowo scharakteryzować jakościowe aspekty badanych zjawisk⁶.

Uwarunkowania poprawnego procesu obserwacji

By obserwacja mogła przebiegać prawidłowo, zgodnie z oczekiwaniami obserwatora i zakończyć się sukcesem, musi spełniać podstawowe warunki badań. Przede wszystkim każda obserwacja musi być:

- obiektywna (obserwator nie może ujmować faktów i zdarzeń pod kątem swoich oczekiwań, uprzedzeń, czy nastawień emocjonalnych),

⁶ J. Shaughnessy, J. Zechmeister, E. Zechmeister, M. Rucińska, *Metody badawcze w psychologii*, Gdańsk 2002.

- wierna (rejestrowane fakty są wolne od zniekształceń rzeczywistości),
- wyczerpująca (powinna ujmować wszystkie ważne elementy),
- celowa (poszukiwanie odpowiedzi na określone w pełni zadanie sformułowane wcześniej, wyjaśnianie dlaczego oraz w jakich warunkach obserwowane zjawisko występuje),
 - systematyczna (musi trwać stale i być przeprowadzana zgodnie z określonym systemem, który pozwala postrzegać obiekty wielokrotnie oraz w różnych warunkach ich występowania),
 - rzetelna (obserwator dokładnie obserwuje badane zjawiska, szczegółowo rejestruje wszystkie fakty),
 - zaplanowana (obserwowanie według ustalonego planu, który odpowiada postawionym celom),
 - wymagająca aktywnej postawy (obserwator czynnie uczestniczy w obserwacji, angażuje się w swoją pracę),
 - wnikliwa (powinna szukać uwarunkowań oraz zależności przyczynowo-skutkowych między nimi).

Wymienione cechy poprawnej obserwacji muszą być rozpatrywane z punktu widzenia zasadniczych warunków, które muszą zostać spełnione, by mogły nosić miano metody naukowej. Do tych warunków zaliczają się:

- celowość we wszystkich badaniach – obserwatorem musi jasno kierować świadomy cel, który ukierunkuje go na przedmiot obserwacji. Obserwacja, która nie ma dokładnie sprecyzowanego celu z reguły nie posiada żadnej wartości naukowej, a użyteczna może być co najwyżej we wstępnym etapie badań, ale też tylko i wyłącznie wtedy, gdy jest dokładnie utrwalona;
- selektywność, czyli wybiórczość obserwowanych zjawisk. Polega ona na ścisłym postrzeganiu przygotowanego wcześniej rejestru kategorii zachowań. Ułatwia to uwzględnienie ważnych cech badanych zjawisk oraz pominięcie wszystkiego co nie jest związane z głównym podmiotem badań. Selekcja obejmuje również dobór odpowiednich badanych, a także określenie czasu obserwowanego zjawiska;
- planowość, czyli obserwacja, która jest prowadzona według określonego planu. Uwzględnia ona czas trwania obserwacji, kolejne jej etapy, sposoby obserwowania, sposoby rejestrowania wyników obserwacji, wpływ warunków, w których odbywa się obserwacja na jej wyniki, określenie zasad interpretacji zgromadzonego materiału obserwacyjnego. Jeśli obserwator wypracuje przed podjęciem obserwacji strategię swojego postępowania badawczego, której będzie się trzymał w trakcie swojego badania, wtedy można powiedzieć, że obserwacja jest planowa;

- dokładność, z jaką badacz postrzega i interpretuje obserwowane zjawiska tak, by nie były one zniekształcone przez obecność obserwatora oraz umożliwiały zaobserwowanie nawet najmniejszych szczegółów, które mogą zainteresować badacza. Obserwator wnikliwie musi uwzględnić współzależności obserwowanych faktów i zdarzeń;

- obiektywność, która polega na postrzeganiu oraz rejestrowaniu tego, co jest przedmiotem obserwacji niezależnie od tego, jakie osobiste doświadczenia, postawy, czy oczekiwania ma obserwator. Istotne jest zwracanie uwagi na zdarzenia, które mają naprawdę miejsce bez wcześniejszych uprzedzeń⁷.

Wymienione warunki poprawnej obserwacji mogą zostać spełnione, jeśli obserwator jest odpowiednio przygotowany do przeprowadzenia procedury badawczej, a także świetnie orientuje się w tematyce badanego przez niego problemu. Poza tym przedmiot obserwacji musi być dokładnie sprecyzowany, by obserwacja była dokładna i obiektywna.

Przedmiot obserwacji

Przedmiot obserwacji jest zależny od celu, który zamierzamy osiągnąć w podjętych badaniach. Zależność ta nie jest jednak całkowita. Wystarczy, że cel i przedmiot obserwacji utożsamiają się ze sobą i łączy je wysoki stopień prawdopodobieństwa. Podstawowy przedmiot obserwacji to warunki (najczęściej jest to wyposażenie, oświetlenie, temperatura oraz wszystko, co jest powiązane ze stanem sanitarno-higienicznym, uwarunkowania zewnętrzne, warunki atmosferyczne, pora dnia itd.), w których przebywają obserwowane osoby. Podczas obserwacji ważne są również sytuacje, w których uczestniczą czynnie lub biernie obserwowane osoby, a także ich reakcje na warunki i sytuacje, w których uczestniczą, łącznie z powiązaniem i zależnościami, także z ich treścią psychologiczną. Reakcje mogą być okazywane na wiele sposobów – np. procesy poznawcze (pamięć, uwaga, wyobraźnia, myślenie, mowa i inne), cechy osobowości (nawyki, przyzwyczajenia, zainteresowania, upodobania, motywy, postawy). Często zdarza się, że właśnie jedynym i najważniejszym przedmiotem obserwacji są reakcje osób, którymi interesuje się obserwator. Jednak całkowite pomijanie omówionych wcześniej warunków i sytuacji w postrzeganiu reakcji jest poważnym błędem metodologicznym⁸.

⁷ J. Pieter, *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław 1967.

⁸ J. Shaughnessy, J. Zechmeister, E. Zechmeister, M. Rucińska, *Metody...*, wyd. cyt.

Techniki stosowane w obserwacji

Techniki obserwacji to sprecyzowane sposoby wykonywania obserwacji w celach badawczych. Wyróżnia się trzy główne techniki:

- osobistą, kiedy badacz osobiście obserwuje sytuację; może to być również obserwacja uczestnicząca, np. korzystanie z produktów konkurencji;
- mechaniczną, która odbywa się przy użyciu urządzeń mechanicznych;
- elektroniczną, w czasie której posługuje się urządzeniami elektronicznymi, fotokomórką, kamerą.

W innej klasyfikacji techniki obserwacji dzieli się na standaryzowane oraz niestandaryzowane⁹.

Do technik obserwacji standaryzowanej zalicza się techniki obserwacji skategoryzowanej oraz próbek czasowych. Technika obserwacji skategoryzowanej polega na dokładnym określeniu celu badawczego oraz uwzględnieniu różnych kryteriów zachowania się osób, które są obserwowane. Jej celem jest dokonanie opisu i analizy ilościowej zgromadzonego materiału poprzez przygotowanie specjalnej listy poszczególnych kategorii, która określi zachowania się osób poddanych obserwacji, a które są istotne z punktu widzenia badanego problem. Technika obserwacji próbek czasowych tak samo jak obserwacja skategoryzowana dotyczy ważnego dla badacza zjawiska, a główna różnica polega na tym, że odbywa się ona w ciągu niedługich jednostek czasowych. Czas trwania wynosi od kilku sekund do 20 minut. Najczęściej stosuje się okresy do 5 minut oraz krótsze. Obserwator odnotowuje czy interesujące go zjawiska miały miejsce czy nie¹⁰.

Technika obserwacji niestandaryzowanej dzieli się na technikę obserwacji dorywczej, technikę dzienniczków obserwacyjnych oraz technikę obserwacji fotograficznej i technikę obserwacji próbek zdarzeń. Technika obserwacji dorywczej polega na zapisywaniu tych zachowań, które według osobistego uznania obserwatora na to zasługuje. Odnotowuje więc on wszystko, co zasługuje na uwagę w zachowaniu badanych bez uświadamiania sobie poznawczego znaczenia. Technika ta nie jest polecana, a krytykujący zarzucają jej subiektywność w opisach narracyjnych, którymi zazwyczaj się posługuje¹¹.

Technika dzienniczków obserwacyjnych to przede wszystkim opisywanie zdarzeń zjawisk w ich naturalnym następstwie czasowym, również w długim czasie (czasami nawet przez kilka lat). Wyniki obserwowanych zjawisk przeja-

⁹ M. Przetacznikowa, G. Makiełło-Jarża, *Psychologia wychowawcza, społeczna i kliniczna*, Warszawa 1977.

¹⁰ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Warszawa 2005, str. 49.

¹¹ Tamże, s. 50-51.

wia się w formie narracyjnej, uwzględniając towarzyszące im warunki i sytuacje.

Technika obserwacji fotograficznej polega natomiast na obserwowaniu całości kształtu zachowania się osoby, która poddawana jest badaniu w ściśle określonym czasie, sytuacji oraz warunkach, w jakich występuje. Jest ona bardzo podobna do techniki dzienniczków obserwacyjnych. Jej podstawowa różnica dotyczy czasu – technika obserwacji fotograficznej jest krótka, dużo bardziej intensywna i dokładniejsza w rejestrowaniu faktów oraz zdarzeń. Wymaga ona także odnotowywania wszystkiego, co jest związane z przedmiotem obserwacji, również w samym momencie dokonywania badania.

Ostatnią techniką jest technika obserwacji próbek zdarzeń, która jest prawie taka sama, jak technika obserwacji fotograficznej. Jedyna różnica polega na tym, że technika obserwacji próbek zdarzeń dotyczy tylko jednej wyselekcjonowanej grupy zdarzeń i przyświeca jej sprecyzowany cel badawczy. Obserwator nie ingeruje w przebieg zdarzeń, stara się jedynie dokonać dokładnych spostrzeżeń, które zapisuje w trakcie badanego zdarzenia bądź bezpośrednio po jego zakończeniu¹².

Możliwości interpretowania materiału obserwacyjnego

Materiał obserwacyjny, który został zgromadzony w trakcie badania, to podstawa interpretacji obserwacji. Interpretacja taka jest równoznaczna z wyciągnięciem wniosków, które są oparte na zaobserwowanych faktach. Polega ona przede wszystkim na wyjaśnianiu powiązań pomiędzy poszczególnymi faktami bądź zdarzeniami, które powinny wyjaśnić obserwatorowi wszystko, co go interesuje. Wiele stawianych pytań podczas interpretacji zaobserwowanych zdarzeń wybiega poza obserwowane zjawisko. Zobaczyć da się tylko i wyłącznie następstwo faktów, nie da się jednak zobaczyć ich przyczyn. Motywy działania są jedynie znane z ustnych relacji, ale nigdy nie ma pewności, że badana osoba nie mija się z prawdą. By należycie zinterpretować zebrany materiał, konieczne jest przestrzeganie kilku podstawowych warunków, takich jak:

- znacząca ilość i różnorodność materiału obserwacyjnego – opis pojedynczego zjawiska, nawet opisany w szczegółowy i wyczerpujący sposób, nie jest wystarczający dla całkowitego uogólnienia danego zdarzenia. Wszelka interpretacja, zgodna z założeniami metodologicznymi, będzie wymagała niezliczonej ilości faktów i różnorodności. Ilość niezbędnego materiału obserwa-

¹² J. Shaughnessy, J. Zechmeister, E. Zechmeister, M. Rucińska, *Metody...*, wyd. cyt.

cyjnego jest zależna od rodzaju badanego problemu. Jeśli przedmiotem obserwacji nie będzie zjawisko w trakcie jego przekroju rozwojowego, wystarczy przeprowadzenie badania przez dwa – trzy miesiące, pod warunkiem, że jest ono przeprowadzane systematycznie. Często o liczbie i różnorodności zgromadzonych faktów nie decyduje czas, w jakim przeprowadzana jest obserwacja, a jej częstotliwość.

- znajomość wiedzy psychologicznej – bardzo ważna jest wiedza z zakresu teorii tłumaczenia mechanizmu regulacji zachowań ludzkich. Obserwacja kilku osób pozwala poznać różne bądź podobne reakcje na ten sam bodziec, a także towarzyszące temu przeżycia psychiczne.

- badawcza postawa obserwatora – obserwator unika pochopnych wniosków w dokonywanej obserwacji. Oczywiście przeprowadzana obserwacja upoważnia go do wyciągnięcia wniosków, często nawet bardzo śmiałych i o wysokim stopniu prawdopodobieństwa, jednak stara się wszystko opierać na obserwowanych faktach. Wnioski dotyczące przyczyn tych faktów są mało prawdopodobne. Ważne jest, by obserwator potwierdził swoje wnioski także za pomocą innych metod badawczych, przede wszystkim eksperymentu¹³.

Interpretacja materiału obserwacyjnego ma również swoje granice. Pozwala wyprowadzić wnioski, które dotyczą właściwości psychicznych obserwowanej osoby, wyjaśnić poszczególne reakcje lub działania i wszelkie bodźce, a także wyjaśnić wszystkie fakty, stany oraz procesy.

Granice poznawcze w obserwacji

Należy pamiętać, że obserwacja to nie jest metoda naukowa, na której powinno się bezwzględnie polegać. Cechuje ją wiele ograniczeń pod względem możliwości poznawczych. Oczywiście tego typu ograniczenia odpowiadają każdej metodzie naukowej, jednak w przypadku obserwacji są one bardzo szczególne. Biorą się one przede wszystkim stąd, że badacz wpływa w istotny sposób na wartość obserwacji. Każda technika obserwacyjna musi być oceniana w ścisłym kontekście z osobistymi zdolnościami obserwatora. Trzeba wziąć pod uwagę, że ludzie są przekonani o obiektywności dokonanych przez siebie obserwacji, nie usiłują pogłębiać pewnych faktów i zjawisk, uznają je za oczywiste, choć w istocie takimi nie są i nie muszą być.

Jednym z najczęstszych ograniczeń jest niedokładność spostrzeżeń, która może wynikać z silnego napięcia psychicznego. Istotnym błędem jest przed-

¹³ Tamże.

wczesna interpretacja obserwowanego zjawiska. Wiele badanych rzeczy obserwator często poznaje pośrednio poprzez wnioskowanie, co prowadzi do interpretacji podczas gromadzenia danych obserwacyjnych. Nie powinno się jednak interpretować przedwcześnie tego, co ma stanowić podstawę przyszłych wniosków. Niedopuszczalne jest w trakcie zbierania materiału uzasadnianie i wyjaśnianie zachowań, czy zjawisk, które miałyby negatywnie świadczyć, np. o poddawanych badaniu. To cały szereg obserwacji, na przestrzeni dłuższego czasu powinien doprowadzić obserwatora do wszelkich wniosków.

Zazwyczaj głównym błędem popełnianym w obserwacji jest przede wszystkim powierzchowność i stronniczość spostrzeżeń obserwatora. Przejawia się to zazwyczaj tym, że obserwator dokonuje selekcji obserwowanych faktów na podstawie przyjętego z góry założenia, które chce udowodnić, celowo pomija pewne fakty, które mogą nie poświadczać tego założenia. Obserwator może również pomijać (świadomie bądź nie) warunki i sytuacje, kłaść przesadny nacisk na osoby i wydarzenia, które go osobiście zajmują, przez co może przeoczyć szereg istotnych informacji z punktu widzenia przeprowadzanej obserwacji. Szczególnym przypadkiem powierzchowności i stronniczości spostrzeżeń obserwatora są osobiste uczucia, które żywi do obserwowanych osób, czy zjawisk. Zniekształcają one sposób obserwacji – trudno w takiej sytuacji o obiektywizm.

Innym błędem popełnianym w obserwacji jest niekompletność oraz niedokładność w rejestrowaniu zaobserwowanych danych, która wynika z niewłaściwej interpretacji zgromadzonego materiału. Głównym problemem jest zbyt szybkie wyciąganie wniosków i traktowanie ich jako bezspornych stwierdzeń, przede wszystkim kiedy jednorazowe zdarzenie przyjmowane jest za typowe dla wszystkich tego typu zdarzeń. Dużym błędem jest także kiedy obserwator nawiązuje do swoich osobistych doświadczeń, co może mieć wpływ na przeprowadzaną obserwację.

Obserwacja to metoda badawcza, która narażona jest na wiele niebezpieczeństw, uproszczeń, czy niedokładności. Nawet jeśli przy dokładnym uwzględnianiu tylko i wyłącznie obserwowanych faktów, obserwator nie zawsze zdaje sobie sprawę, który z uwzględnianych przez niego faktów jest rzeczywiście obserwowalny, a który nie. Nie mamy pewności, ile w wynikach obserwacji jest własnej wyobraźni obserwatora oraz w jakim stopniu odzwierciedla on obiektywnie zaistniałą obserwację. Dlatego też ważne jest, by obserwacja była uzupełniana przez inne metody badań.

Zakończenie

Reasumując, można stwierdzić, że obserwacja jest podstawową metodą stosowaną w naukach społecznych. Jeśli chcemy coś zrozumieć, wyjaśnić czy sprawdzić to, co już istnieje, możemy to po prostu obserwować.

Obserwacja stosowana jako metoda naukowa ma wiele zalet, które nie przysługują innym metodom badań. Umożliwia ona bezpośrednie poznanie zachowań, które podlegają badaniu w ich naturalnych warunkach oraz okolicznościach. Przy dobrym przeprowadzeniu obserwacji oraz rejestrowaniu wszystkich faktów pozwala na zgromadzenie wiarygodnego materiału, szczególnie jeśli osobiste spostrzeżenia obserwatora są udokumentowane przez techniczne środki (np. aparat fotograficzny, czy kamera).

Obserwacja ułatwia sformułowanie hipotezy roboczej, wprowadzenia zmian i poprawek w początkowej fazie badań. Pozwala sprawdzić obserwatorowi czy twierdzenia, które uzyskał za pomocą innych metod badawczych są słuszne, a co za tym idzie, mogą być praktycznie wykorzystane. Jest ona istotnym uzupełnieniem i dopełnieniem pozostałych metod badawczych, a przede wszystkim testowych, kwestionariuszowych oraz eksperymentalnych. A co najważniejsze, obserwacja sprzyja ciągłemu ulepszaniu i pozwala na uzyskanie informacji o badanych, które trudno zdobyć przy wykorzystaniu innych metod.

Bibliografia

1. Frankfort-Nachmias C., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001.
2. Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Warszawa 2005.
3. *Participant Observation and the Collection and Interpretation of Data*, American Journal of Sociology 1955.
4. Pieter J., *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław 1967.
5. Przetacznikowa M., Makiełło-Jarża G., *Psychologia wychowawcza, społeczna i kliniczna*, Warszawa 1977.
6. Shaughnessy J., Zechmeister J., Zechmeister E., Rucińska M., *Metody badawcze w psychologii*, Gdańsk 2002.

USING THE OBSERVATION METHOD IN SOCIAL SCIENCES

Today's research methods have many possible uses, and they are also very modernized and adapted to all branches of science. However, there are some research methods that despite their long tradition and widespread use in our country have not received an important place and absolute priority in research. One of such methods is the observation that although it is the basis of almost all scientific cognition, it does not take a proper place in the social sciences.

Therefore, the method of observation is presented in this article. It plays a significant role in the development of many scientific fields, especially in the early stages of scientific cognition, which leads to constructing working hypotheses and their initial verification. The possibilities of using observation in the social sciences are also mentioned. For a better understanding of this issue the conditions of making a correct observation are described, the object and techniques used in the observation are discussed, and the possibilities of interpreting observational material are explained. In the conclusion, the advantages are mostly pointed out of applying the method of observation in research.